

УДК: 1:377.8:316.4

КАРАБАНЬ О.М.,

заступник директора Березанської філії

ПрАТ «ВНЗ» МАУП»

E-mail: oksana-kun@ukr.net

ОСВІТА ЯК СИСТЕМА АКТИВНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті автор розглянула вторинну соціалізацію особистості за П. Бергером та Т. Лукманом, а саме освіту як інститут розвитку громадянської активності особистості. Розглянуто історію цієї проблеми, сучасні дослідження, перспективні напрацювання. Автор звернула увагу на особливості формування громадянської активності в підлітковий період, розглянула найбільш ефективні концепції, призначені для роботи з дітьми в цей період.

Ключові слова: вторинна соціалізація, громадянська активність особистості, система освіти, педагог, підліток

Розглянемо розвиток громадянської активності особистості в підростаючих поколіннях засобами системи освіти.

Ретроспективний аналіз впливу системи освіти та вчителів на розвиток громадянської активності особистості наводить нас висновку, що ця проблема налічує не одне тисячоліття. Наприклад, у Платона, громадянська активність та необхідність її розвитку у підростаючих поколінь пов'язувалася з відмовою від особистих інтересів та пробудженням готовності служити інтересам держави [14].

Не менш авторитетний античний мислитель Аристотель у трактаті «Політика» пропонував починати виховувати громадянську активність майбутнього громадянина вже з самого дитинства через народні ігри, оповідання та казки, причому обов'язково під наглядом влади. Аристотель писав про необхідність створення системи державних шкіл, в яких виховання має підкорятися домінуючій в державі ідеології, тому що «... всі громадяни належать державі, тому що кожен з них є часткою держави» [1, С.123].

Нове розуміння можливостей системи освіти у формуванні громадянської активності особистості прийшло в XVII-XVIII столітті, в період становлення перших європейських демократій. Г. Гроцій, Т. Гоббс, Д. Локк, Ж.Ж. Руссо та ін. в основі відносин між народом і владою вбачали договірні відносини, побудовані на пріоритеті права. Наразі, чеський педагог Я. Коменський, в своїх фундаментальних роботах «Материнська школа» та «Велика дидактика» заклав основи формування та розвитку громадянської активності особистості по суті з дошкільного виховання. Я. Коменський представив власну педагогічну систему, яка вбачала одним із завдань - виховання справжніх громадян, корисних державі, незалежно від їх здібностей та матеріального становища [9].

В цей період часу написані та набули сили нормативно-правові документи, в яких вперше докладно були викладені права людини: Конституція США (1787), французька Декларація прав людини і громадянина (1789) та ін. Ці документи узагальнили передові досягнення юридичної та політичної думки свого часу. В їх основі лежала ідея забезпечення природних прав людини - право на свободу, власність, безпеку та спротив гнобленню. Але всі ці якості і права потрібно було виховати в людині, вивести на належний рівень досконалості. Саме цьому питанню і присвячувалися численні дослідження передових мислителів того періоду часу.

В XVIII столітті І. Кант висунув прогресивну для свого часу ідею про необхідність виховувати громадян, активних в утвердженні права, заснованого на нормах моральності. В монографіях «Основи метафізики моральності» (1785) і «Критика практичного розуму» (1788) І. Кант сформулював вищий принцип моральності - поняття категоричного імперативу. Найбільш чіткішим його формулюванням являється наступне: «Поступай так, як якби максима твого вчинку за допомогою твоєї волі повинна була стати загальним законом природи» [8, С. 261].

Відзначимо розуміння громадянської активності особистості М. Чернишевським та К. Ушинським. У розумінні М. Чернишевського, громадянська активність - це боротьба за справедливість, за краще майбутнє народу. В свою чергу К. Ушинський вважав, що розвиток громадянської активності особистості можливий тільки за умови, якщо людина відчує себе «метою державного піклування» [10; 16].

У більшості держав Європи кінця XIX - початку XX ст. розвиток громадянської активності особистості відбувався, головним чином, працею та армією. Науковцями того часу: В. Рейном, Ф. Паульсенем, Г. Кершенштейнером та ін. були розроблені ідеї, згідно з якими громадянин трактувався як «людина організації» або член «упорядкованого державного союзу». Відповідно, громадянська активність виховувалася в цьому союзі та спрямовувалася на його розвиток. Наприклад, в ремісничих класах, які надавали дітям навички столярів, токарів, шевців, кравців, сільськогосподарських робітників та ін., формування та розвиток громадянської активності здійснювалося через прищеплення відносин взаємодопомоги, взаємної відповідальності, які визначалися в процесі праці. В умовах армійської служби, громадянська активність розвивалася через військову взаємовиручку, патріотизм, службові обов'язки, армійські традиції та ін.

Ідея виховання громадянської активності зі школи набула завершеності в педагогічній концепції Д. Дьюї, який вважав: мета народної школи - виховати дітей «свідомими громадянами» та заповзятливими, процвітаючими в житті людьми. Д. Дьюї дав новий напрям розвитку теорії громадянського виховання, позначивши провідні риси демократичного типу особистості громадянина - ініціативність, самостійність, активність в управлінні

суспільно значущими справами [10].

Досліджуючи особливості розвитку громадянської активності особистості в роки радянської влади Л. Кузнєцова прийшла до наступних висновків [10]:

1. У дореволюційний період громадянська активність особистості формується за рахунок використання господарсько-трудової основи виховання та релігійно-морального впливу;

2. У 1920-ті роки - за рахунок діяльній, трудовій та політичній форми залучення школярів в загальне піклування про країну;

3. У 1930 - 1950-ті рр. громадянська активність особистості формується за рахунок жорстких форм дисциплінування, які поєднувалися з впливом на емоційно-вольову сферу особистості, прийомами збудження оптимізму, відданості уряду;

4. У 1960-і рр. - за рахунок повернення трудових форм піклування про країну;

5. У 1970 - 1980 - за рахунок використання методів: переконання, вимоги заохочення та покарання; переважання форм словесного впливу на свідомість;

6. З 1990-х рр. до теперішнього часу - за рахунок засобів масової інформації та телебачення, продуктивної праці та використання проектної діяльності.

Відповідно до теорії соціального конструкціонізму П. Бергера і Т. Лукмана, система освіти разом з іншими численними соціальними інститутами, забезпечує вторинну соціалізацію підростаючих поколінь. Вторинна соціалізація пов'язана з процесом інтерналізації - освоєння зовнішніх структур, в результаті якого вони переходять у стан внутрішніх регуляторів [6]. На засадах сформованої чуттєво-емоційної основи (первинної соціалізації) здійснюється формування специфічного рольового знання, за допомогою якого індивід починає повноцінну комунікацію з зовнішнім соціальним середовищем. Як зазначив у своїй книзі «Народження громадянина» видатний український педагог В. Сухомлинський: «...кожен підліток як відкриття переживає думку: «Я така ж особистість, як і мій батько, мати, вчитель, кожен з дорослих» [15, С.45].

Відзначимо, що вторинна соціалізація починається з самого складного віку в становленні психіки дитини - підліткового періоду. Підлітковий період складний для різних педагогічних практик тим, що, приблизно з 12-13 років до 16-17 років на засадах чуттєво-емоційної складової психіки починає формуватися дієве "Я" особистості. Якщо говорити мовою сучасної нейробіології, то в цей період часу на основі нейронного ансамблю підсвідомості починає формуватися і проявляти свою активність нейронний ансамбль свідомості [3]. У соціальних комунікаціях ця закономірна перебудова мозку проявляється в тому, що з одного боку, підліток намагається показати свою самостійність і незалежність, оперуючи наявними в його розпорядженні ціннісними орієнтирами (сформованими в період

первинної соціалізації), але з іншого боку, ця самостійність не повна. Як і раніше в реалізації внутрішніх творчих потенціалів психіки підлітка значне місце займає чуттєво-емоційна складова, яка робить підлітка не просто сприйнятливим до умов зовнішнього середовища, але й залежним від внутрішніх настроїв. Причому особливості емоційних та свідомих проявів у підлітків варіюють у широкому діапазоні і залежать від численних факторів, які в принципі неможливо звести в певну прогностичну систему. Саме тому в підлітковий період важливу роль виконують вчителі, педагоги, які на особистісному рівні можуть встановити тісні комунікації з підлітками та за рахунок свого авторитету зіграти позитивну та конструктивну роль у подальшому розвитку характеристик психіки, в тому числі, і в розвитку громадянської активності особистості.

В ідеалі рольове знання яке формується в період вторинної соціалізації є продовженням (можливо - конкретизацією, уточненням), тих природних задатків, які були закладені в психіку дитини в сім'ї та школі; які в подальшому пройшовши первинну та вторинну соціалізацію знаходять втілення у трудовій діяльності особистості. Якщо після первинної та вторинної соціалізації людина у самостійному житті займається тим, чим вона прагне займатися, до чого у неї є природою закладені здібності, то процес інтернаціоналізації та соціалізації досяг своєї мети - на виході суспільство отримало гармонійну особистість з високою громадянською активністю. Але якщо ж рольове знання і сама праця, через яку відбувається самореалізація особистості (втілення в повсякдення внутрішніх творчих потенціалів) не відповідає (йде в протиріччя) з природними нахилами людини - то для соціальної організації це негативне явище, тому що людина ставиться до роботи не як до творчого захоплюючого процесу, а як до необхідності, до даності, по мінімуму використовуючи свої внутрішні потенціали.

З нашої точки зору, завдання української системи освіти полягає у формуванні в підростаючих поколіннях цілісної системи громадянських якостей та компетенцій. Сучасна система освіти має всі можливості для цілеспрямованого і послідовного розвитку громадянської активності особистості.

Серед сучасних українських дослідників можливостей впливу системи освіти на формування та розвиток громадянської активності в підростаючих поколіннях виділимо дослідження М. Бабкіної, І. Беха, Н. Вознюк, Н. Дерев'янка, О. Красовської, Л. Крицької, І. Зязюна, В. Поплужного, О. Сухомлинської та ін.

У сучасній системі освіти існує цілий напрямок для формування громадянської активності особистості - громадянська освіта. Громадянська освіта – це інтегрований комплекс, стрижнем якого є політична, правова та моральна освіта і виховання.

Дослідниці А. Максимовська та С. Борисова вважають, що громадянська освіта в середній школі включає в себе три шаблі [13]:

1. На першій щаблі (початкова освіта) закладаються основні моральні цінності, норми поведінки, комунікативні здібності дитини; всебічно розвивається творчий потенціал школяра;

2. На другій щаблі (основна школа) продовжує формуватися система цінностей, яка регулює і направляє поведінку підлітка; здобуваються знання та вміння, необхідні для майбутнього самостійного життя в суспільстві; формується повага до закону, права, до прав інших людей та відповідальності перед суспільством;

3. На третій щаблі (середня (повна) школа) поглиблюються та розширюються знання про процеси, що відбуваються в різних сферах суспільства, про права людей; відбувається пізнання філософських, культурних, політико-правових та соціально-економічних основ життя суспільства; визначається громадянська позиція людини, її соціально-політична орієнтація.

Громадянська освіта і виховання - це «...формування громадянськості як інтегративної якості особистості, що дозволяє людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною» [13, С.35].

Українська дослідниця О. Лукашевич відзначає принципову різницю у розумінні поняття громадянськість в американському та російському науковому дискурсі. Якщо для західноєвропейських та американських науковців громадянськість розуміється як «освічений патріотизм», тобто пріоритет віддається знанням юридичних, політичних, моральних норм та їх застосуванню, то російські науковці розуміють громадянськість як внутрішню, обумовлену інстинктивною складовою, спрямованість особистості на інтереси держави і суспільства [12, С.469].

На пострадянському просторі теоретично розроблені та успішно зарекомендували себе на практиці численні концепції формування ціннісно-світоглядних аспектів особистості, які повною мірою розкривають потенціали громадянської активності підростаючих поколінь. Звернемо увагу на наступні педагогічні практики:

1. Концепцію педагогічної етики В. Сухомлинського;
2. Системно-рольову теорію формування особистості Н. Таланчук;
3. Концепцію виховання особистості як людини культури Е. Бондаревської;
4. Концепцію формування образу життя, гідного Людини (автор Н. Щуркова);
5. Концепцію системної побудови процесу виховання, розроблену В. Караковським, Л. Новіковим, Н. Селивановим та ін;
6. Концепцію соціалізації у вихованні Л. Байбородової, О. Гребенюка, М. Ковальчука та ін.;
7. Концепцію педагогічної підтримки особистості та процесу її розвитку Т. Анохіної, Т. Бедерханової, Н. Крилової та ін.

Наприклад, на думку дослідниці М. Бабкіної, формування активної громадянської позиції підлітка - це цілий каскад якостей і компетенцій які

взаємообумовлюють один одного. До цього каскаду відносяться [2, С.24]:

- Громадянська та національна самосвідомість;
- Особистісні цінності;
- Морально-духовні цінності;
- Почуття патріотизму;
- Культура міжнаціональних та міжнародних відносин;
- Політична та правова культура;
- Народознавча та громадянська компетентність;
- Соціальна відповідальність;
- Гуманізація взаємин;
- Художньо-естетична освіченість;
- Творчість і самореалізація;
- Трудова активність;
- Екологічна свідомість;
- Здоровий спосіб життя.

Безумовно, у формуванні та розвитку кожної з перерахованих М. Бабкіною компетенцій (або якостей), важливу роль відіграють члени сім'ї та вчителя. Але комплексний, всебічний та гармонійний розвиток громадянської активності особистості можливий тільки під впливом соціальної системи (або соціального інституту), що володіє для цього необхідним арсеналом засобів, методів та форм. Цей висновок підтверджують в інтерв'ю з О.Базалуком видатні представники українського народу, Герої України, кожен з яких відзначив важливу роль у формуванні їх громадянської активності не тільки батьків і окремих вчителів, а й школи (системи освіти) як соціального інституту [4].

З нашої точки зору заслуговує на увагу концепція формування соціальної та громадянської активності учнів в умовах закладів професійної освіти для сиріт дослідниці Н.Курічкіс [11]. Н.Курічкіс зазначає, що «...реалізація принципу «Повноцінне життя тут і зараз» передбачає відкритість освітнього закладу ближньому соціуму з урахуванням реальних науково-технічних і культурних можливостей міста. Важливо забезпечити темп і режим проживання, надати можливість самостійно регулювати режим і частоту контактів із середовищем відповідно до потреб учня-сироти, зберігати межі власного «Я», свою автономію у виборі та визначенні особистого простору, часу, особистих контактів і соціальних ролей» [11, С.14].

Відомий український психолог і педагог І. Бех обґрунтував необхідність формування комплексу особистісних цінностей. І. Бех вважає, що саме цей комплекс цінностей вже з підліткового періоду починає виконувати найважливішу соціальну функцію - орієнтації індивіда в безлічі соціальних зв'язків і комунікацій, але найголовніше, як першоджерела та спрямовуючої сили для особистісного самовизначення та активної самореалізації в соціумі [7]. Але справа в тому, що комплекс особистісних цінностей, важливість яких аргументує І. Бех, - це результат всебічного

впливу педагогічного середовища, що включає в себе безпосередній вплив інституту сім'ї, системи освіти та інших соціокультурних факторів.

Відзначимо специфіку вторинної соціалізації молоді саме в Україні. Розпад Радянського Союзу, досить складні та суперечливі роки становлення незалежності України, Помаранчева революція 2004 року, роки авторитарно-корупційної влади при Президентові В. Януковичі, Революція Гідності 2014 року - всі ці соціальні потрясіння засвідчують, що українське суспільство згідно з положеннями теорії соціального конструктивізму П. Бергера та Т. Лукмана [6], відноситься до суспільства перехідного періоду. Це означає складність вторинної соціалізації: молодь намагається жити по-новому, в своїх рольових знаннях спирається на нові та близькі їй соціальні прояви, але при входженні в самостійне життя до соціальних практик вона стикається з ще дієвими (нехай й напівзруйнованими) старими (усталеними) традиціями. Несумісність нових ролей, до яких підготовлена молодь, з зовнішнім соціальним середовищем, призводить до складних конфліктів як для молодого покоління, так і для самого суспільства. Наслідки цієї комунікаційної несумісності різноманітні:

1. Це й руйнування ціннісних орієнтацій, які спрямовують діяльність молодих людей і про важливість яких зазначав І. Бех [7];

2. Це й знецінення значущості соціальних інститутів, аж до повного нігілізму по відношенню до них;

3. Зростаючі протестні настрої та категоричне неприйняття соціальної дійсності;

4. Посилення потоку еміграції, коли найбільш талановиті та впевнені в собі громадяни виїжджають за межі батьківщини і намагаються знайти інше сприятливе для самореалізації соціальне середовище;

5. Неконтрольовані та суперечливі прояви громадянської активності, які в умовах несумісності ролей, до яких підготовлена молодь в результаті вторинної соціалізації, та соціального середовища, в якому ці ролі (з цілого ряду причин) незатребувані, може або отримати потужний сплеск (в результаті резонансу) та втілитися в протести різної форми, або ж навпаки, зійти нанівець, і позбавити суспільство необхідної живлющої сили, та ін.

Соціальна організація перехідної форми (за П. Бергером та Т. Лукманом), в якій не передбачено наступності між поколіннями та можливості для самореалізації молоді - це організація підвищеної конфліктності, соціальної нестабільності та схильності до саморуйнування.

У вторинній соціалізації молоді особливу увагу звернемо на роль педагога в розвитку громадянської активності особистості та на його відповідальність за зміст та обсяг професійних завдань, професійних обов'язків та особистісну відповідальність за розкриття потенціалу громадянської активності особистості. На дослідженні ролі та відповідальності педагогічних кадрів у розвитку громадянської активності особистості, акцентував увагу дослідник І. Яруллін. І. Яруллін вводить в науковий обіг поняття *громадянської відповідальності студентів*

педагогічних вузів і викладачів, під яким він розуміє: «... здатність особистості здійснювати свою діяльність, ґрунтуючись на почутті громадянського обов'язку, а також відповідно до прийнятих у суспільстві норм громадянської поведінки» [17, С.38].

До найважливіших компонентів поняття громадянська відповідальність студентів педагогічних вузів та викладачів, І. Яруллін відносить [17]:

1. Політичну культуру, яка покликана захистити політичну активність молоді від крайніх форм її прояву - від руйнівного ставлення до історії і цінностей свого народу, так само як і від їх звеличення;

2. Громадянські почуття: любов до Батьківщини, повагу до законів, символіці держави, гордість за досягнення рідної країни і громадянський обов'язок;

3. Ціннісні орієнтації та ідеали особистості;

4. Соціальну активність особистості;

5. Соціальну відповідальність;

6. Участь у громадянських рухах, що є наслідком реакції особистості або соціальної групи на економічні та політичні зміни в суспільстві;

7. Естетичну свідомість;

8. Громадянську зрілість;

9. Громадянську культуру.

Таким чином, у статті автор розглянула вторинну соціалізацію особистості за П. Бергером та Т. Лукманом, яка розкриває особливості впливу системи освіти та вчителів на розвиток громадянської активності особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель. Политика: соч. в 4-х т. Т.4 / Аристотель. - М.: Мысль, 1999. - 320 с.
2. Бабкіна М. І. Формування активної громадянської позиції підлітків у позакласній виховній роботі загальноосвітньої школи: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.07 / М. І. Бабкіна; Ін-т пробл. виховання АПН України. - К., 2009. - 20 с.
3. Базалук О.А. Философия образования в свете новой космологической концепции. Учебник / Олег Базалук. – Киев: Кондор, 2010. – 458 с.
4. Базалук Олег. "Герои Украины об образовании": Книга первая / Олег Базалук – Киев: МФКО, 2014. - 56 с.
5. Базалук О. А. Модель эволюции разумной материи / О.Базалук / Philosophy and Cosmology 2014 (Том 12) - Киев: МФКО, 2014. С.165-196
6. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. / П. Бергер, Т.Лукман – М.: Медиум, 1995. – 323 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2 кн. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. - К.: Либідь, 2003. - 280 с.
8. Кант И. Сочинения в шести томах (Под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана). Т. 4, Ч.1. – М.: Изд-во "Мысль", 1965. – 544 с.
9. Коменский Я., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие. – М.: Педагогика, 1989. – 416 с.
10. Кузнецова Л. В.. Становление и развитие гражданского воспитания школьников в России: диссертация ...доктора педагогических наук: 13.00.01. / Л. В. Кузнецова - Москва, 2007. - 372 с.

11. Куричкис Н. А. Воспитание социальной активности учащихся-сирот учреждений начального профессионального образования: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.01 / Наталья Анатольевна Куричкис; [Место защиты: Ин-т образования взрослых Рос. акад. образования] Санкт-Петербург, 2011 - 264 с.

12. Лукашевич О. М. Громадянськість як результат громадянського розвитку особистості: психологічний дискурс / О. М. Лукашевич // Проблеми сучасної психології. - 2014. - Вип. 24. - С. 467-477.

13. Максимовских А. Г. Гражданское воспитание как педагогическая проблема /А. Г. Максимовских, С. Т. Борисова // Вестник Шадринского государственного педагогического института. - Шадринск:ШГПИ, 2013, N N 4.-С.32-37

14. Платон. Законы. – М.: Мысль, 1999. – 832 с.

15. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина. / Василий Александрович Сухомлинский / изд. 2-е. – М.: «Молодая гвардия», 1971. – 336 с.

16. Ушинский К. Человек как предмет воспитания (опыт педагогической антропологии). / Константин Ушинский / Изд. 4-е, Том 1. – С.-Петербург: Типография Н.А.Лебедева, 1879. – 482 с.

17. Яруллин И.Ф. Формирование гражданской ответственности студентов педагогических вузов. - Казань: Татарское Республиканское издательство «Хэтер», 2011. – 183 с.

REFERENCES

1. Aristotle. Politics: op. in 4 vols. T.4 /Aristotle. - M.: Thought, 1999. - 320 p.

2. Babkina M.I. Formation of active citizenship teenagers in extracurricular educational work of secondary school: Author. Thesis ... candidate. ped. Sciences: 13.00.07 / MI Babkin; Inst problems. Education APS of Ukraine. - K., 2009. - 20 c.

3. Bazaluk O.A. Philosophy of Education in Sveti Novaya kosmoloichesky concept. Textbook / Oleg Bazaluk. - Kiev: Condor, 2010. - 458 p.

4. Bazaluk Oleg. "Hero of Ukraine about education": The first book / Oleg Bazaluk - Kiev: MFKO, 2014. - 56 p.

5. Bazaluk O.A. The model of the evolution of intelligent substance / O. Bazaluk / Philosophy and Cosmology 2014 (Volume 12) - Kiev: MFKO, 2014. S.165-196

6. Berger P., Lukman T. Social Construction of Reality. A treatise on the sociology of knowledge./ P. Berger, T.Lukman - M.: Medyum, 1995. - 323 p.

7. Bech I.D. Parenting Personality: In 2 book. Bk. 1. Personality oriented approach: theoretical and technological bases / ID Bech. - K.: Lybid, 2003. - 280 c.

8. Kant I. Works in six volumes (under Society. Ed. V.F. Asmus, A.V Guliga, T.I. Oizerman). T. 4, Part 1. - M.: Publishing House of the "Thought", 1965. - 544 p.

9. Comenius J. D. Locke, Jean-Jacques Rousseau, Pestalozzi I.G. Pedagogical heritage. - M.: Pedagogy, 1989. - 416 p.

10. Kuznetsova L.V. Formation and development of civil education of schoolchildren in Russia: the dissertation ... Doctors of pedagogical sciences: 13.00.01. / L.V. Kuznetsova - Moscow, 2007. - 372 p.

11. Kurichkis N.A. Education of social activity of pupils of orphaned establishments of initial vocational training: the dissertation ... The candidate of pedagogical sciences: 13.00.01 / Natalia A. Kurichkis; [A protection Place: Institute of Adult Education Ros. Acad. Education] St. Petersburg, 2011 - 264 с.

12. Lukashevich A. Citizenship as a result of civil identity: psychological discourse / A.M. Lukashevich // Problems of modern psychology. - 2014 - Vol. 24. - P. 467-477.

13. Maksimovskiy A.G. Civic education as a pedagogical problem / A. G. Maximovskiyh, S.T. K Borisov // Herald Shadrinsk State Pedagogical Institute. - Shadrinsk: SHGPI 2013, N N 4.-S.32-37

14. Platon. Laws. - M.: Thought, 1999. - 832 p.

Освіта як система активного розвитку громадянської активності особистості

15. Sukhomlinsky V.A. The birth of the citizen. / Vasiliy Sukhomlinsky / ed. 2nd. - М.: "Young Guard", 1971. - 336 p.

16. Ushinsky K. Man as a subject of education (experience of educational anthropology). / Konstantin Ushinsky / Ed. 4th, Volume 1 - St. Petersburg: Printing N.A. Lebedeva, 1879. - 482 p.

17. I. Yarullin Formation of a civic responsibility of students of pedagogical universities. - Kazan: Tatar Republican publishing "Heter", 2011. - 183 p.

КАРАБАНЬ, О.Н. - заместитель директора Березанской филиала ПрАО «ВУЗ» МАУП, E-mail: oksana-kun@ukr.net

ОБРАЗОВАНИЕ КАК СИСТЕМА АКТИВНОГО РАЗВИТИЯ ГРАЖДАНСКОЙ АКТИВНОСТИ ЛИЧНОСТИ

В статье автор рассмотрела вторичную социализацию личности по П. Бергеру и Т. Лукману, а именно образование как институт развития гражданской активности личности. Рассмотрена история этой проблемы, современные исследования, перспективные наработки. Автор обратила внимание на особенности формирования гражданской активности в подростковый период, рассмотрела наиболее эффективные концепции, предназначенные для работы с детьми в этот период.

Ключевые слова: вторичная социализация, гражданская активность личности, система образования, педагог, подросток.

KARABAN, OKSANA - deputy director of the branch of Berezan Interregional Academy of Personnel Management, E-mail: oksana-kun@ukr.net

EDUCATION AS A SYSTEM OF ACTIVE CIVIL ACTIVITY PERSON

The author considered secondary socialization personality P. Berger and T. Lukman, namely education as an institution of civil activity of the individual. The history of the problem, current research and promising developments. The author drew attention to the features of formation of civil activity during adolescence, considered the most effective concept for working with children in this period.

Keywords: secondary socialization, civic activity of the individual, the education system, teacher, teenager

*Дата надходження рукопису 24.08. 2015 року
Рекомендовано до публікації 29.08.2015 року*